УДК 811.112.2 [276.5+276.6]:796(045)
ББК 81.432.4-3

СТРУКТУРНО-МОРФОЛОГІЧНІ ТИПИ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ СПОРТИВНОЇ ТЕМАТИКИ

РАДЗІОН В. М.
Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто структурні та морфологічні типи складних іменників спортивної тематики, обрані методом суцільної вибірки із газетних та журнальних текстів сучасної німецької публіцистики. Складні утворення класифіковано відповідно до частиномовної належності їхніх компонентів. Особливу увагу приділено багатоскладовим іменниковим композитам, складним іменникам синтаксичного типу та стягненням. Описано структурні та тематичні групи названих складних утворень. Визначена також продуктивність різних типів композитів.

Ключові слова: складний іменник, модель, структурний тип, багатоскладовий іменник, складний іменник синтаксичного типу, стягнення.

The structural and morphological types of sports-related compound nouns extracted by the method of continuous sampling from the newspaper and magazine texts of contemporary German journalism are discussed in the article. Compound formations are classified according to their components part-of-speech tagging. Particular attention is paid to polysyllabic noun composites, compound nouns of syntactic type and combinations. The structural and thematic groups of the mentioned compound formations are indicated. The productivity of different types of composites is defined.

Key words: compound noun, pattern, structural type, polysyllabic noun, compound noun of syntactic type, combination.

Аналіз складних слів із погляду їх структури та морфології має давні традиції у германському мовознавстві. Біля витоків розробки цієї проблеми стоять Я. Грімм, Г. Пауль, В. Фляйшер, М. Д. Степанова, В. С. Вашунін, Б. О. Абрамов. Вивченням складних іменників займаються такі сучасні науковці, як О. В. Білецька, М. О. Боднар, О. В. Горбач, С. В. Дружбяк, В. А. Карпюк, Л. А. Кухар, Н. В. Нагамова. Незважаючи на великий інтерес до цього питання, розвиток мови зумовлює потребу в подальшому вивченні структурно-морфологічних особливостей композитів та виокремленні їхніх продуктивних типів.

Мета статті – визначити й проаналізувати структурно-морфологічні типи іменникових композитів. Матеріалом слугує вибірка складних іменників спортивної тематики з журнальних та газетних текстів сучасної німецької публіцистики.

Класифікація композитів за їхніми структурно-морфологічними типами передбачає визначення частин мови складових компонентів іменників та об'єднання їх за цим принципом. Відповідно до структури складні іменники поділяються на групи за кількістю їхніх безпосередніх складників (БС) та за характером і послідовністю їх поєднання у єдине ціле.

За належністю безпосередніх складників двоскладових іменників до певної частини мови виокремлюємо такі їхні типи [2, с. 97]:

1. Іменник + іменник: *Konter-Pass, Hobbygolfer, Kaderathlet, Vorrunden-Partie. Kür-Titel, Liga-Gipfel, Abendduell, Weltsport, Vertragslänge, Turniertag, Turmmanöver.*

1.1. Іменник + віддієслівний іменник: *Kandidatenausscheidung, Arena-Vermieter, Blut-Behandlung, Ball-Annahme, Ball-Schlepper, Spielforscher, Weitspringer, Turnierausrichter, Torschuss.*

1.2. Віддієслівний іменник + іменник: *Leih-Kandidat, Ausleih-Verbot, Abstiegs-Rivale, Abspielfehler, Eröffnungsspiel, Führungstreffer, Rennpferd, Wurfposition, Verdrängungskampf, Umschaltspiel, Nachholspiel.*

2. Прикметник + іменник: *Defensiv-Verbund, Gesamtsieg, Kurz-Strecke, Eigentor, Engpass, Freiraum, Mittelplatz, Normalform, Sieglos-Serie, Privatspiel, Schwergewicht.*

2.1. Прикметник + віддієслівний іменник: *Hochspringerin, Defensiv-Leistung, Mini-Einsatz, Offensiv-Verteidiger, Rechtsverteidiger, Volltreffer, Totalverlust, Spätstarter.*

3. Прислівник + іменник / віддієслівний іменник: *Aufwärtstrend, Auswärtsmannschaft, Rückwärtsbewegung, Extrarunde, Innenverteidiger, Minuspunkt, Wiederanpfiff, Zusammenspiel.*

4. Числівник + іменник / віддієслівний іменник: *Elfmeter, Nullnummer, Zweikampf, Siebenkämpferin, Zehnkämpfer, Viertelfinale.*

5. Прийменник + іменник: *Gegentreffer, Gegenspieler, Zwischenstadium, Zwischenzeit.*

6. Частка / займенник + іменник: *Nicht-Abstieg, Selbst-Doping.*

Не викликає сумніву, що найбільш продуктивною серед двочленних складних іменників є модель **іменник + іменник**. Друга за продуктивністю – модель **прикметник + іменник**. Тип композитів за участю віддієслівних іменників, які ми зараховуємо до відповідних моделей (іменник + іменник та прикметник + іменник), є також досить продуктивним.

У випадку **віддієслівний іменник + іменник** в атрибутивні відношення в якості першого компонента вступає дієслово, при цьому воно втрачає свої граматичні ознаки. За цією моделлю утворюються складні слова, у яких другий компонент є загальною назвою означуваного предмета, а перший – дієслівною основою, що уточнює його. Для значної кількості іменників спортивної тематики цієї моделі першими БС послужили похідні від префіксальних дієслів. Найпродуктивнішими префіксами є:

Ab- Abspielfehler, Abstiegsduell, Abfahrts-Linie, Abschluss-Stärke, Abwehr-Spezialkräfte.

Aus- Ausdauersport, Ausgangsposition, Ausgleichstreffer, Ausreißergruppe, Ausnahmespielerin.

An- Anfangsformation, Angriffsbemühung, Anpassungsproblem, Anschlusstor, Anstoßzeit.

Auf- Aufbauphase, Aufschlagspiel, Aufsteigerduell, Aufstiegshoffnung, Aufwärmephase.

Модель **прислівник + іменник** – третя за продуктивністю. Менш частотними серед двокомпонентних утворень є моделі **числівник + іменник** і **прийменник + іменник**. Найменшу продуктивність серед складних іменників спортивної тематики виявляють моделі **займенник + іменник** та **частка + іменник.**

Порівняння частоти використання різних частин мови як перших БС складних іменників спортивної тематики подано в табл. 1.

Таблиця 1

Частота різних частин мови як перших БС двокомпонентних складних іменників

Частина мови	N	Adj	Adv	Num	Prp	Pron	Prtc	Всього
Абсолютна к-ть	1542	125	22	6	6	1	1	1703
У %	90,5	7,3	1,3	0,3	0,3	0,06	0,06	100%

Багатоскладові іменникові композити спортивної тематики (такі, що мають три і більше БС) становлять невелику групу порівняно з двокомпонентними іменниками. У нашій вибірці наявні три-, чотири- та п'ятикомпонентні іменникові композити (*Abfahrts-Weltmeister, Einzel-Vizeweltmeisterin, Erstrunden-Zugriffsrecht*).

Услід за В. П. Миханько, вважаємо, що на першому етапі членування складних іменників за БС багатокомпонентні утворення потрібно ділити на дві частини (поліморфемні композити,

написані переважно через один дефіс). Виокремлена таким чином модель є основною, або моделлю першого ступеня, вона членується на моделі другого, третього і т. ін. ступенів, залежно від кількості компонентів і характеру їх членування [5, с. 25].

Розглянемо для прикладу трикомпонентний іменник *Abstiegs-Endspiel*, чотирикомпонентний іменник *Supermittelgewichts-Champion* та п'ятикомпонентний іменник *Fußball-Nationaltorhüter.*

На першому етапі основна модель композитів *Abstiegs-Endspiel* є такою: A + BC. Наступний етап ділить другий компонент складного іменника ще на два слова A + (B + C) (*Abstiegs-End-Spiel*).

Основна модель чотирикомпонентного іменника *Supermittelgewichts-Champion* – ABC+D. Другий етап аналізу – (A + BC) + D (*Super-Mittelgewichts-Champion*), а останній – (A + (B + C)) + D (*Super-Mittel-Gewichts-Champion*). П'ятикомпонентний іменник *Fußball-Nationaltorhüter* має основну модель – AB + CDE. Модель наступних етапів аналізу змінюється таким чином (A + B) + (C + DE) і (A + B) + (C + (D + E)).

Проаналізувавши таким чином усі багатокомпонентні іменники, ми встановили їхні основні моделі, які відрізняються одна від одної способом з'єднання компонентів на різних етапах аналізу за БС. Усі іменникові композити мають бінарний характер та комплексну будову.

Структурний аналіз **трикомпонентних утворень** дав змогу виокремити такі моделі:

1. (A + B) + C: *Aufsichtsrats-Chef, Achterbahnfahrt, Damen-Triathlon-Meister, Betriebssportgemeinschaft, Breitensportpartner.*

2. A + (B + C): *Abwehr-Spezialkräfte, Amateur-Weltmeister, Damen-Riesenslalom, Automobilweltverband, Abstiegsrelegationsplatz.*

Складниками трикомпонентних композитів можуть бути іменники, віддієслівні іменники, прикметники та числівники у таких комбінаціях: іменник + іменник + іменник (*Weltmeisterschaftsfinale, Torwartmarkt, Sportdirektor-Post)*, числівник + іменник + іменник (*Zweikampfstärke, Vierschanzenturnee, Fünfmeterraum),* прикметник + іменник + іменник / віддієслівний іменник *(Vollgas-Sieg, Kurzpassspiel, Meister-Torschütze)* та іменник + віддієслівний іменник + іменник / віддієслівний іменник (*Fauskämpferverband, Radrennfahrer).*

Чотирикомпонентні утворення представлені структурними моделями з симетричним та асиметричним розподілом:

1. (A + B) + (C + D): *Bahnrad-Nationalfahrer, Basketball-Aufbauliga, Feierabend-Fußballer, Endspiel-Schiedsrichter, Breitsprung-Bestleistung.*

2. A + (B + C + D): *Biathlon-Rekordweltmeisterin, Rekord-Stabhochspringer, Sprint-Weltrekordhalter.*

3. (A + B + C) + D: *Eisschnelllauf-Gemeinschaft, Eiskunstlaufmeisterschaft, Weltranglistenturnier.*

Морфологічний аналіз пропонованих утворень дав підстави виділити такі моделі: іменник + іменник + іменник + іменник (*Eishockey-Ausnahmetalent*), іменник + іменник + прикметник + іменник (*Basketball-Nationalspieler*), іменник + віддієслівний іменник + іменник + іменник (*Ballbesitzfußball*), іменник + іменник + іменник + віддієслівний іменник (*Basketball-Sachverstand*), прикметник + іменник + іменник + іменник (*Hochgeschwindigkeitsfußball),* іменник + прикметник + іменник + віддієслівний іменник *(Junioren-Nationaltorhüterin),* числівник + іменник + віддієслівний іменник + іменник (*Achtzylinder-Saugmotor*), віддієслівний іменник + віддієслівний іменник + іменник + іменник (*Fahrer-Rennwagen-Kombination*).

П'ятикомпонентні утворення представлені такими моделями:

1. (A + B) + (C + D + E): *Kurzbahn-Weltrekordhalter, Fußball-Stammtischthema, Weltklasse-Mittelstreckenläufer.*

2. (A + B + C) + (D + E): *Dreipunktwurf-Wettbewerb, Senioreneishockey-Nationalmannschaft.*

3. (A + B + C + D) + E: *Rollstuhlbasketball-Meisterschaft, Rollstuhlbasketballspielerin*.

Складні п'ятикомпонентні іменники утворюються за такими морфологічними моделями: іменник + іменник + іменник + прикметник + іменник (*Senioreneishockey-Nationalmannschaft*),

прикметник + іменник + іменник + іменник + віддієслівний іменник (*Kurzbahn-Weltrekordhalter*), іменник + іменник + іменник + віддієслівний іменник + іменник (*Fußballschulen-Schlitzohr*), віддієслівний іменник + іменник + іменник + іменник + іменник (*Rollstuhlbasketball-Meisterschaft*).

У рамках цієї класифікації необхідно виокремити особливий структурний тип багатокомпонентних іменників, а саме оказіональних складних утворень, перші БС яких є застиглими словосполученнями або навіть цілими реченнями, а основний компонент – іменник [6, с. 13]. Такі слова мають різні назви у сучасній лінгвістиці: лексикалізовані синтаксичні структури, складні іменники з групою слів у якості першого БС, конверсія слів або речення. Нам видається вдалою назва "**складні іменники синтаксичного типу**" (СІСТ) [3, с. 73], оскільки вона передає специфіку аналізованих одиниць – це багатокомпонентні одиниці, сформовані внаслідок стягнення синтаксично зв'язаних між собою слів для опису певного явища, предмету тощо, для якого у мові ще немає назви. Такі утворення майже завжди експресивні та виражають певні емоції автора [4]. Складні іменники синтаксичного типу утворюють для зручності, оскільки вони дають змогу вживати поширені синтаксичні конструкції атрибутивного типу у препозиціях до означуваних слів.

Компонентами можуть виступати [5, с. 22; 6, с. 14–16]:

1. Кількісне (квантитативне, числівникове) словосполучення: *Zwei-Minuten-Strafe, Drei-Mann-Angriff, Vier-Punkte-Vorsprung, Sechs-Tore-Rückstand, Sieben-Spiele-Vorsprung, Acht-Spiele-Sperre, Neun-Tore-Niederlage.*

2. Прийменникове словосполучення: *Anti-Doping-Frage, Anti-Golf-Aktivist, Zu-Null-Sieg, Zu-Null-Niederlage.*

3. Сполучення іменників, які перебувають між собою у відношеннях доповнення або протиставлення: *Alles-oder-Nichts-Spiel, Pick-and-Roll-Expert, Doping-und-Korruptions-Sumpf, Ballbesitz-Taktik-Technik-Gruppe, Vodka-Kaviar-Offensive, Start-Ziel-Gerade.*

4. Шаблон як елемент композитів: *Eins-gegen-eins-Situation, Eins-gegen-eins-Spieler, Drei-gegen-drei-Variante, Mann-gegen-Mann-Vergleich, Eins-zu-eins-Situation, Eins-zu-eins-Stärke, Kopf-an-Kopf-Duell.*

5. Речення: *Ich-weiß-wieder-wie-man-ein-Rennen-schwimmt-Gang, Wir-nehmen-jeden-Gegner-ernst-Rhetorik, "Ich brauche neue Spieler"-Brüller.*

6. Адвербіальне (прислівникове) словосполучення: *Gerade-noch-Debütant, Links-Rechts-Kombination.*

У рамках структурного аналізу складних іменників необхідно виокремити ще один структурний тип композитів – так звані **стягнення**, що виражають сурядний зв'язок різних слів, а не елементів одного утворення. При цьому загальний компонент один раз випущений, проте може бути легко відтворений.

Стягнення становлять кількісно найменшу групу з усіх нами виокремлених груп складних іменників спортивної тематики. Усі утворення цієї вибірки – сполучення з моно- або полісиндетичним зв'язком (поєднані сполучниками *und, oder, bis, bzw., von…bis, vom…zum, als: Erstliga- und Zweitligaerfahrung, Fitness- oder Rückengymnastik, Achtel- bis Halbfinale, Karriere- bzw. Saisondebüt, von Achtel- bis Halbfinale, vom Feld- zum Hallenhandball, eher ein Konter- als ein Ballbesitzspieler*).

За Б. О. Абрамовим поділяємо стягнення на [1, с. 242]:

1. Постпозиційні суміщення: *Formel-3- und Formel-Ranault-Serie, Lauf- und Aufbautraining, Fußball- und Fankultur, Bob- und Schlittenverband, Fahrer- und Konstrukteurstitel*.

2. Препозиційні суміщення: *Diskus-Weltmeister und -Olympiasieger Football-Trainer und -Taktiker, Fußball-Trainer und -Spieler, Leistungssportlerinnen und -sportler, Volleyball-Klub und -Nationalmannschaft.*

Утворення формують такі тематичні групи:

1. Спортсмени: *Yamaha- und Ducati-Fahrer, Test- und Ersatzfahrer, Ski- und Snowboardfahrer, Ost- oder West-Athletin, Mittel- und Langstreckenläuferin, Klub- und Trainingskollege, Diskus-Weltmeister und -Olympiasieger, Liga- und Relegationsspieler.*

2. Зайняті у сфері спорту: *Trainer- und Bürotyp, Innen- und Sportsenator, Innen- oder Olympia-Senator, Stadion- und Stargast, Trainer- und Mitarbeiterstab.*

3. Команди: *World-Tour- und Nachwuchsteam, Welt- und Europameister, Männer- und Frauenteam, Damen- und Herrenteam, Erst- und Zweitligavereine.*

4. Ігри: *Heim- und Auswärtsspiel, Bundesliga- beziehungsweise Zweitligaspiel, Achtel- bis Halbfinale, Premier-League- und Männerländerspiele*

5. Спорт: *Profi- und Hobbysport, Freizeit- und Breitensport, Freizeit- oder Profisport, Frauen- und Mädchenfußball.*

6. Проблеми, пов'язані зі спортом: *Drogen- oder Dopingproblem, Doping- und Betrugsfall, Geld- und Publikumsmangel, Straf- und Sportrecht, Sport- und Staatsgerichtsbarkeit.*

7. Позиції або дії у спорті: *Schmetterlings- und Rückenlage, Pass- und Positionsspiel, Quer-, Fehl- und Rückpässe.*

8. Спортивні знаряддя: *Mehrrumpf- oder Einrumpfboote, Kraft- und Fitnesseinheit.*

9. Травми, отримані на заняттях спортом: *Sprunggelenks- und Bänderverletzung, Knie- und Rückenprobleme.*

10. Певне місце: *Lehr- und Trainingsbad, Bob- und Rodelbahn, Turnier- und Ausbildungsstall.*

Як видно з наведених вище прикладів, такі складні сполучення складаються зазвичай із двох елементів, що приєднуються до останнього визначального складника. Структурні варіанти багатокомпонентних слів непродуктивні: *Vertrags-, Antritts- und Siegprämien; Quer-, Fehl- und Rückpässe*; *Abwehr-, Konter-, Zweikampf- und Nervenstärke*.

Скорочення та власні назви також беруть участь в утворенні складних іменників такого типу: *Mavericks- und Clippers-Bezwinger, Premier-League- und Männerländerspielen, Red-Bull-Gründer und -berater, Uefa- und Fifa-Statuen, U-19- und U-20-Trainerin, WBA- und WBC-Weltmeister.*

Перші БС композитів такого типу перебувають у різних семантичних відношеннях один з одним. Виокремлюємо відношення подібності (*Lehr- und Trainingsbad, Kurz- und Sprintdistanz, Formel-3- und Formel-Renault-Serie*), доповнення (*Fußballtrainer und -spieler, Test- und Ersatzfahrer, Ski- und Snowboardfahrer, Pass- und Positionsspiel*) і протиставлення (*Profi- und Hobbysport, Heim- und Auswärtsspiel, Start- und Zielpunkt, vom Feld- zum Hallenhandball*).

Отже, визначення структурно-морфологічних типів складних іменників дає підстави зробити висновок про продуктивність різних частин мови як БС композитів. Наявність багатоскладових іменників та їх аналіз підтверджує актуальність словоскладання, як найпродуктивнішого типу словотвору в сучасній німецькій мові. Вивчення стягнень уможливлює виявлення цікавих, проте ще не повністю вивчених форм взаємозв'язку між словотвором та синтаксисом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов Б. А. Избранные работы по немецкой грамматике и общим проблемам языкознания / Борис Александрович Абрамов. – М. : Кругъ, 2003. – 423 с.

2. Вашунин В. С. Субстантивные сложные слова в немецком языке / Владимир Степанович Вашунин. – М. : Высш. шк., 1990. – 157 с.

3. Єнікєєва С. М. Утворення складних слів синтаксичного типу в англійській мові та особливості їх перекладу / С. М. Єнікєєва // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – Суми, 2002. – № 4 (37). – С.72–75.

4. Левицький А. Е. Контрастивно-перекладацькі основи аналізу складних слів синтаксичного типу (на матеріалі англійської та української мов) / А. Е. Левицький, А. В. Шелудько // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.] / [відп. ред. О. О. Тараненко]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 9. – С. 33–38.
5. Миханько В. П. Структурно-семантические особенности многосложных существительных немецкого языка и их текстообразующие функции (на материале научно-технической литературы по электротехнике и машиностроению) : дис. … канд. фил. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Миханько Вера Павловна – Киев, 1990. – 216 с.
6. Lawrenz B. Moderne deutsche Wortbildung. Phrasale Wortbildung im Deutschen : Linguistische Untersuchung und sprachdidaktische Behandlung / Brigit Lawrenz. – Hamburg : Verlag Dr. Kovac, 2006. – 247 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Bild. Sport aktuell: FuЯball, Formel 1, Tennis [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.bild.de/sport/startseite/sport/sport-home-15479124.bild.html
8. Die Welt. Sportnews – Nachrichten & Aktuelles aus dem Sport [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.welt.de/sport/
9. Frankfurter Allgemeine Zeitung. Sport: Aktuelle Ergebnisse und Spielberichte [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.faz.net/aktuell/sport/
10. Kicker online. Sportnachrichten [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.kicker.de/
11. Sport Bild. Sportnachrichten [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://sportbild.bild.de/
12. Süddeutsche Zeitung. Sportnachrichten, Fußball & Formel 1 [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.sueddeutsche.de/sport

Дата надходження до редакції 26.11.2015